

Samira Begman Karabeg

Literarno prevođenje¹ kao medijator umjetnosti jezika

Rođena sam i odrasla u bivšoj Jugoslaviji, dok blizu dvije trećine života živim i radim u Švicarskoj. Svoju predodžbu svijeta i misaone forme izražavam kroz književna djela na oba jezika. Za vrijeme jednog književnog nastupa u Švicarskoj, jedan od slušalaca me upitao kada pišem na jednom a kada na drugom jeziku, odnosno, da li postoji tenzija za određeni jezik proizašla iz samog sadržaja djela? Nisam imala odgovor na ovo pitanje, ali, kada sam kasnije pažljivo analizirala svoja djela primijetila sam da postoji uočljiva ovisnost o sadržaju, odnosno, o predodžbi svijeta i jeziku. Sadržaji sa predodžbama svijeta iz emotivnog, osjećajnog, služili su se BHS, odnosno slavenskim jezikom, dok su sadržaji sa predodžbama svijeta iz misaonog, duhovnog išli su ka njemačkom, odnosno germanskom jezikom. Ova sadržajno-jezična vezanost se ne svodi samo na mentalno-psihički sklop mene kao individue s obzirom da sam prvu fazu života, u kojoj je osjećajnost pokretačka snaga, stvaranja predodžbi svijeta, proživjela u Jugoslaviji modelirajući te predodžbe BHS jezikom. Zrelu životnu dob sam, u kojoj u poimanju svijeta prevladava misaono, duhovno, provela u Švicarskoj i služila se njemačkim jezikom. Već se ta sadržajno jezična vezanost zasniva uglavnom na samom jeziku. Njemački jezik jeste jezik filozofije i duhovnosti dok su slavenski jezici više jezici osjećajnosti i emotivnosti. Mentalitet ljudi i jezik

¹ *Prevod je isuviše gruba riječ i preferiram upotrebu riječi „prepjev“ tako da kada navodim „prevod“ ili „prevođenja“ upravo mislim na „prepjev“, jer sa svakim novim prevodom, pjesma i/ili prozni tekst dobija kvalitet više, postaje čak i novo djelo, zavisno od razumijevanja načina prevođenja, odnosno prepjevavanja.*

ljudi se međusobno uvjetuju i nadgrađuju. Ova zakonitost se nedvosmisleno potvrđuje jezikom muzike - gotovo svi slavenski kompozitori klasične muzike su komponovali u molu - tonalitet osjećajnosti, dok svi germanski kompozitori u duru - tonalitet kojim muzika ispoljava duhovnost.

Bio je to jedan sasvim prirodni poticaj da sam se, za različite predodžbe svijeta služila njima shodno različitim jezicima.

Na jednom daljnjem stepenu svoga književnog stvaralaštva počela sam se baviti prevođenjem, u oba pravca. Na ovom stepenu, paralelno sa prevođenjem analitički sam iščitavala prevedenu poeziju u usporedbi sa originalom. Uočila sam da je vrlo malo slavenskih pjesnika prevedeno na njemački jezik. Primjera radi, jedan u slavenskom govornom području kulturni pjesnik, Sergej Jesenjin, je u njemačkom govornom području posve nepoznat. Pominje se tek samo kao muž primabalerine Isidore Dankan.

U samom prevodilačkom radu uočila sam da se u procesu prevođenja ne mijenjaju samo riječi i redosljed sintaksi, već i u djelo implicirani simboli, predodžbe svijeta. Jezik na kojem je jedno književno djelo nastalo, determinira prvenstveno filozofski osmišljeni, a u procesu estetiziranja osmišljenog, i njegov oformljeni svijet. Prenijeti književno djelo u jedan drugi jezik znači determinante jezika tako manipulirati da na kraju nastane, sadržajno i estetski, nešto istovjetno. Ova manipulacija determinata se odvija na dva nivoa: lingvistički - gramatičke strukture koje deformiraju smisao u odnosu na originalni tekst, te literarno - filozofske posljedice jezične transformacije djela uzrokovane nejednakostima jezičnih sistema. S jedne strane, tu su promjene smisla nastale usljed promjene roda imenica i s druge strane, upotreba vremenskih struktura jezika. Jer da se u njemačkom jeziku rod imenice određuje članom a u BHS jezicima završnicom, proizlazi iz gramatičke osobnosti jezika. O tome ne ovisi samo poimanje već i simbolika prevedenog fragmenta djela.

Uzmimo, primjera radi, riječ "most". Na njemačkom jeziku most (die Brücke) je ženski rod, na BHS muški. Šta se dešava u procesu jezičnog preobražaja ove riječi? Kao prvo, mijenja se simbolika koja stoji iza same riječi. Promjena roda ne vodi samo jednoj drugoj psihoanalitičkoj klasifikaciji simbola već i jednoj drugoj jezičnoj, etnološkoj i kulturno-historijskoj vezi. Nijemce most asocira na nešto

elegantno i harmonizirajuće, dok južne Slavene na nešto povezujuće, opasno, ali i istovremeno razdvajajuće. Osjećajnost iz koje proizlaze ovakve asocijacije kod južnih Slavena rezultirana je kompleksnom i kompliciranom historijom obrađenom u književnim djelima ili narativnom predanju kao što je "Na Drini ćuprija" Ive Andrića ili bugarska narodna pjesma o uzidavanju žive žene u most kao simbol žrtve za nastajanje nečeg novog.

Iskusni prevodilac zna da smisao jedne riječi ne mora neizostavno u različitim jezicima biti identičan. Za lingviste razlika je u gramatičkim pravilima, dok je za filozofe i književnike u simboli, odnosno, u predodžbi o svijetu koju ta riječ evocira, naročito kad su u pitanju riječi sa jednom filozofski ključnom funkcijom u djelu. Prevodilac književnog djela ima za zadatak da prevede jednu predodžbu o svijetu a ta predodžba je ovisna o impliciranom jeziku. Njemački kritičar i filozof Martin Heidegger² kaže: "Književno djelo je uvijek jedno BITI unutar vremena, njegova egzistencija se realizira i objašnjava u vremenskim kategorijama, jednom smišljeno, ono opstaje kao konstantno umjetničko djelo u odnosu na vrijeme, ne mijenja se s njim". Nasuprot tome, jedno prevedeno djelo ne pripada kategoriji BITI već postojati i postajati. Ono je uvijek kopija originala, a ona nije bezvremenska. Naprimjer, prijevodi Göthea se ne razlikuju samo od originala autora, već i jedan od drugoga. Jer kopija se smije i treba usavršavati, original nikada. Georg Steiner³ u svom djelu "Nach Babel"⁴ tvrdi da se svaki ljudski jezik prema svijetu otvara na sebi svojstven način. Prevedeno djelo, dakle, otvara svijet originalnog djela na način svojstven svom jeziku. Jer književnost danas nije, kao u 19 i 20 stoljeću, medium koji utječe na kolektivnu svijest političke i ekonomske klase, već se u svijetu moderne komunikacije ona sve više koncentrira na očuvanje svijesti. Ovo očuvanje svijesti se, kao bezvremenski nosilac vrijednosti književnosti, prevodenjem reproducira u različite jezike i kulture. Ako književno prevodenje promatramo u ovom kontekstu, postaje jasno koju značajnu ulogu ono ima. Iz tog razloga, književnom prevodenju se, kao jednoj disciplini umjetnosti, te prevodiocu, kao medijatoru kultura, pridaje sve veća pozornost.

² *Sein und Zeit*, Niemeyer Verlag, Tübingen 1963

³ *Nach Babel, Aspekt der Sprache und des Übersetzens*, Surkamp Verlag 1994

⁴ poslije Babela

Ali, na žalost, ne u svim jezicima i svim kulturama podjednako. Mada u Europi ne postoje tačni statistički podaci o zastupljenosti prevedene literature među jezicima i kulturama, očigledno je, da prijevodi sa engleskog jezika sačinjavaju oko 60 % svih prevedenih knjiga, sa francuskog oko 10 % te sa njemačkog oko 7 %, čime ova tri izvorna jezika sačinjavaju 4/5 svih prevedenih knjiga u Europi. Nasuprot tome, samo mali broj knjiga sa drugih izvornih jezika se prevodi na ove dominantne jezike. Jedan od bitnih razloga ovog debalansa je taj da izdavači nastoje prvenstveno otkupiti prava na prijevode djela nastalih u dominantnim jezicima.

Polazeći od činjenice da se književnost danas sve više koncentrira na očuvanje svijesti unutar jedne kulture, književnom prevođenju možemo prilaziti sa aspekta proširenja svijesti i kulturnog horizonta. Time i kulture sve manje poimamo kao homogene, zatvorene entitete, već kao otvorene sisteme nastale na razmjeni koji se međusobno konstituiraju i transformiraju, te pristup kulturi unutar nacionalnih granica stavlja u dispoziciju. A time i interkulturalnosti, jer ona pretpostavlja razmjenu između autohtonih, homogenih koncepata. U ovoj oblasti posebno je interesantna teorija filozofa Homi Bhaba.⁵ Bhaba ne polazi od toga da su kulture u biti homogene, ili, njegovim pojmom rečeno, hibridne, jer u međusobnom prožimanju od centra i periferije on vidi jednu presudnu dinamiku koja se suprotstavlja hijerarhijskoj ukrućenosti i centriranosti. Ovaj prostor međusobnog utjecaja Bhaba naziva "third space". Istovremeno, on upozorava da se ovaj treći prostor ne otvara tek tako, već je on arena procesa društvenih utjecaja na pojmove i definicije. Pri analizi o zastupljenosti prevedene literature među jezicima uvidjeli smo da ovaj utjecaj nije podjednak.

Otvaranje trećeg prostora, dakle, slijedi samo kroz procese razmjene između stranog i vlastitog, iz čega proizlazi promjena perspektive. Jer tek kada se zauzme jedna druga pozicija, vlastita se može reflektirati. Ta promjena perspektive je proces prevođenja i sam prevodilac se poima kao jedan čvor jezika i lingvističkih sistema. Multikulturalnost se sa teritorijalne koncepcije prenosi na osobnu. Prevodilac nije samo medijator umjetnosti jezika, već prije svega jedna bikulturalna osoba. Tek bikulturalnost prevodioca je u stanju da posreduje između dvije kulture koje ne posjeduju puno zajedničkog. Uzmimo na primjer

⁵ *Die Verortung der Kultur*, Tübingen 2000

južnoslavenske frazeologizme i njihovi ekvivalenti u njemačkom jeziku. Velikoj većini ovih frazeologizama ne odgovara ni jedan njemački frazeološki ekvivalent i za njihov prijenos u njemački jezik potrebno je poslužiti se ili jednim drugim motiviranim frazeologizmom ili jednom perifrazom. Nprevodivost ovih frazeologizama leži u divergenci između južnoslavenskih jezika i njemačkog jezika nastaloj na kulturno-specifičnoj osobenosti. Jedna bikulturalna osoba je u permanentnom procesu prevazilaženja ove divergencije.

NEKOPIRATI

PR
DIOGEN pro kultura
<http://www.diogenpro.com>